

лянку¹. Норми спадкового права, що використані із хелмінського права, містяться і у параграфах 587, 588, 589, 594, 596. У главі 62 «Про право на викуп» з використанням хелмінського права йдеться про викуп права заставлених речей: коли хто-небудь віддасть у заставу свою річ, то може її повернути в будь-який час, сплативши позичені гроші (параграф 736)². Параграф 772 передбачав, що коли хтось землю купить для того, щоб побудувати церкву, школу...або в користь батьківщини — то близькі родичі не можуть вимагати будь-яке її повернення. Аналогічні положення містяться в інших параграфах цієї глави.

Хелмінське право стало одним з основних джерел «Зібрання малоросійських прав» 1807 р. Структура даного кодексу шляхом поділу на п'ять книг відповідає структурі хелмінського права П. Кушевича 1623 р. Хелмінське право у «Зібранні малоросійських прав» в основному використовувалось при створенні норм цивільного права.

Ю. Л. Дмитришин

**ХЕЛМИНСКОЕ ПРАВО КАК ИСТОЧНИК
«СОБРАНИЯ МАЛОРОССИЙСКИХ ПРАВ 1807 г.»**

В статье освещается процесс создания «Собрания малороссийских прав» 1807 г. Проанализировано место и роль хелминского права, формирование отдельных норм «Собрания малороссийских прав».

Ключевые слова: хелминское право, магдебургское право, кодификация, кодификационная комиссия, частное право, рецепция римского права.

Y. L. Dmytryshyn

**KULM LAW IS A SOURCE OF
«ZIBRANNIA MALOROSIYSKIH PRAV» IN 1807**

The article is dedicated to the process of creating "Zibrannia malorosiyskih prav" in 1807. The place and role of Kulm law, forming of separate norms of «Zibrannia malorosiyskih prav» are analysed.

Keywords: Kulm law, Magdeburg law, codification, codification commission, private law, reception of Roman law.

¹ Див.: Собрание малороссийских прав 1807 г. / сост. К. А. Вислобоков и др. — К. : Наукова думка, 1993. — С. 308.

² Там само. — С. 336.

УДК 342:(051+054)

І. П. Ісаєнко, здобувач кафедри конституційного права України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**Конституційно-правове регулювання
діяльності друкованих та аудіовізуальних
засобів масової інформації в Україні**

Становлення України як правової демократичної держави вимагає побудови розвинутого громадянського суспільства та висуває на перший план проблему забезпечення відкритості, прозорості діяльності органів державної влади, а також потребує формування власного інформаційного простору, що загострює необхідність забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки як принципу основ конституційного ладу України. Тому зі становленням та розвитком української державності, процесом демократизації, гласністю, плюралізмом, економічними й духовними змінами в суспільстві тісно пов'язане й функціонування друкованих засобів масової інформації (далі — ДЗМІ).

Європейський суд з прав людини у низці рішень по справах щодо свободи вираження поглядів сформулював засадничу роль преси: «Преса відіграє суттєву роль у демократичному суспільстві... Її обов'язком є передавати у спосіб, сумісний з обов'язками і відповідальністю, інформацію та ідеї з усіх питань загального інтересу». На пресу не лише покладено обов'язок поширювати таку інформацію та ідеї. Суспільство

також має право здобувати їх, якби було інакше, преса була б неспроможна відігравати свою важливу роль «wartового суспільства»¹.

Правові основи діяльності ДЗМІ визначені законом «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»², у якому встановлені державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закону України «Про інформацію»³, інших актів чинного законодавства і визнаних Україною міжнародних договорів, ратифікованих парламентом. У Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» дається поняття ДЗМІ (ст. 1), перелік суб'єктів їх діяльності (ст. 7), чітко й детально викладені положення про принципи їх функціонування, свободу їх діяльності, порядок заснування й особливості державної реєстрації друкованого засобу, відносини між редакціями ДЗМІ, громадянами і організаціями, порядок спростування поширеної інформації, якщо виявлено, що вона не відповідає дійсності, а також відповідальність за порушення свободи діяльності ДЗМІ і підстави для звільнення від такої відповідальності.

Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» під друкованими засобами масової інформації (пресою) розуміють періодичні видання і такі, що продовжуються, виходять під постійною назвою з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію. При цьому ДЗМІ мають свої форми прояву: газети, журнали, платівки, дискети, касети магнітофонні, відеокасети та ін. Разом з тим у Законі України «Про інформацію» (ст. 20) закріплено, що ДЗМІ є періодичні друковані видання

¹ Рішення у справі Торгер Торгерсон проти Ісландії (Torger Torgerson v. Island) від 25.06.1992 п. 38, с. 31 (Див. Петрова Н. Медіа Право / Н. Петрова, В. Якубенко. — К. : Київська типографія, 2007. — С. 31).

² Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. — 1993. — № 1. — Ст. 1 (із змінами).

³ Про інформацію : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.

(преса) — газети, журнали, бюлетені та інші разові видання з визначеним тиражем.

Аудіовізуальними засобами масової інформації (далі — ЗМІ) є радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відео-запис тощо (ст. 20 Закону України «Про інформацію»). В Україні діє Закон «Про телебачення і радіомовлення», який регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, права громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільно важливих питань із застосуванням телебачення і радіомовлення. Єдиним органом державного регулювання у сфері телебачення і радіомовлення незалежно від способу розповсюдження телерадіограм і передач є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення — спеціальний конституційний, постійно діючий позавідомчий державний орган, правові засади формування та діяльності якого визначаються Законом України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення».

ЗМІ представлені відповідними органами: редакціями періодичного друку, теле- і радіомовлення. Цим органам надані відповідні права й обов'язки. ДЗМІ вважається виданим, якщо він підписаний до виходу в світ і надрукований будь-яким тиражем. Сфера розповсюдження ДЗМІ не обмежується. Окрім того, Законом України про пресу напругу встановлюється, що «державній реєстрації підлягають усі друковані засоби масової інформації... незалежно від... тиражу» (ст. 11). Цікавим є той факт, що це положення відрізняється від норми статті 12 Закону Російської Федерації про ЗМІ, відповідно до якої «не потребують реєстрації... періодичні друковані видання тиражем менше однієї тисячі примірників» (ст. 12). Разом з тим відповідно до іншої статті цього Закону РФ про ЗМІ, періодичне друковане видання (газета, журнал, альманах, бюлетень та ін.) визнається засобом масової інформації незалежно від його державної реєстрації з усіма правами, що по-

ходять із цього статусу (ст. 2)¹. Таким чином, Закон України про друковані ЗМІ містить більші обмеження щодо діяльності малотиражних періодичних друкованих видань, ніж Закон РФ про ЗМІ.

Свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і означають право кожного громадянина вільно й незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою ДЗМІ.

ДЗМІ в Україні є вільними. Забороняється створення і фінансування державних органів, установ та організацій або посад для цензури масової інформації. Конституція України надає право кожному громадянину і об'єднанню свідомо і добровільно обирати ті настанови, які вони вважають правильними. Але практика діяльності ДЗМІ свідчить, що в нашому суспільстві в реальному житті існує цензура (відкрита й прихована), спрямована не на захист основних державних інтересів, а на захист інтересів та іміджу окремих політичних сил та можновладців. Це особливо виявляється в галузі телебачення та радіомовлення, де виконавчою владою нерідко підтримуються односторонні програми². На це звертається увага і в Постанові Верховної Ради «Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади по забезпеченню свободи слова, задоволенню інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні» від 16 лютого 1999 р.³ Згідно з п. 9 Постанови Генеральної прокуратури у

¹ О средствах массовой информации : Закон Российской Федерации // Ведом. Верхов. Совета Рос. Федерации. — 1992. — № 7. — Ст. 300.

² Слінько Т. М. Правовий статус і перспективи розвитку друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації в Україні / Т. М. Слінько, О. Г. Кушніренко // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права : зб. наук. ст. — Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1999. — С.116–127.

³ Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади по забезпеченню свободи слова, задоволенню інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні: Постанова Верховної Ради України // Відом. Верхов. Ради України. — 1999. — № 16. — Ст. 99

порядку нагляду необхідно перевіряти факти відмови в публікації матеріалів, теле- і радіовиступах особам, яким це право надано законодавством, проаналізувати стан дотримання вимог ст. 15 Конституції України про заборону цензури та вжити відповідні заходи. Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються ДЗМІ, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю.

Прикладом може бути така ситуація. В одній зі східних областей України голова районної ради практикувала цензуру в найгіршому сенсі цього слова. Редактор комунальної районної газети була зобов'язана приносити голові верстку кожного номера газети для ознайомлення і коригування текстів підготовлених журналістами матеріалів. Голова ради настільки захопилася процесом внесення змін, що робила це власноруч і дуже часто. Внесені нею правки стали переконливим доказом для правової оцінки її дій органами прокуратури, куди редактор газети все ж наважилася звернутись. Проти голови ради порушили кримінальну справу за чинення перешкод в здійсненні законної діяльності журналістам. Справу передали до суду. Це перший і доки що єдиний випадок застосування статті 171 Кримінального кодексу України в інтересах преси, хоч і існує така норма понад п'ять років¹.

Держава гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монопольним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції.

Громадяни, юридичні особи, державні органи, а також їх законні представники мають право вимагати від редакцій ДЗМІ опублікування або спростування розповсюджених про

¹ Петрова Н. Медіа Право / Н. Петрова, В. Якубенко. — К. : Київська типографія, 2007. — С. 208.

них відомостей, які не відповідають дійсності або принижують їх честь і гідність. Таке положення закону спрямоване на забезпечення гарантованості, гідності та честі різних суб'єктів державно-правових відносин.

Діяльність ДЗМІ — це збирання, творення, редагування, підготовка інформації до друку та видання ДЗМІ з метою її поширення серед читачів. Діяльність ДЗМІ, спрямована на отримання прибутку, є підприємницькою діяльністю у цій сфері і здійснюється на підставі Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про підприємництво» та інших актів чинного законодавства України. Забороняється втручання в діяльність ДЗМІ поза межами, визначеними цим законом. До суб'єктів діяльності ДЗМІ належать: засновник (співзасновник), його редактор (головний редактор), редакційна колегія, редакція, трудовий колектив редакції, журналістський колектив, журналіст, автор, видавець, розповсюджувач.

ДЗМІ в Україні не можуть бути використані для розповсюдження інформації, яка спрямована на: повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, зазіхання на права і свободи людини, на розповсюдження відомостей, що становлять державну або іншу передбачену законодавством таємницю, на розповсюдження порнографії, а також з метою вчинення інших кримінально караних діянь.

Проте в Україні виходять друком декілька журналів і газет, перенасичених антисемітськими, ксенофобськими висловлюваннями на кшталт «Меджлисовские террористы бесчинствуют, крымские власти бездействуют...людей защищает некому» («Крымская правда», 12 квітня 2005 р.), «Знаком истинно правоверного Хасида или ортодоксального еврея, равно как и многих других других евреев, является несомненная ненависть по отношению к неевреям...» («Персонал», 2002 р.), «Українці благородно і гостинно наділили єврейську нацменшину рівними із собою правами. Натомість гість, замість вдячності, у домі господаря пово-

диться нахабно, агресивно, сідає йому на шию» («Персонал плюс», 2004 р.)¹. Стаття 161 Кримінального кодексу України визнає кримінальним злочином умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, за що встановлено покарання у вигляді штрафу, виправні роботи або обмеження волі з позбавленням права обіймати певні посади. Стаття 18 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» передбачає, що видання друкованого ЗМІ може бути припинене судом, в разі порушення ч. 1 ст. 3 цього Закону, тобто, зокрема, за «розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі».

У Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» міститься прогресивна норма, яка відсутня в російському законодавстві про ЗМІ. Відповідно до положень цієї норми «забороняється використання друкованих засобів масової інформації для ...розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказування на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди та згоди його представника (ст. 3). Обмеження свободи поширення інформації через ЗМІ, встановлене Законом України про пресу, відповідає положенням декількох міжнародних угод (зокрема, ст. 6 міжнародної Конвенції про права дитини і ст. 8 Пекінських правил, що передбачає захист дітей від «непотрібної гласності» у випадку вчинення ними протиправних дій).

Друковані засоби масової інформації можуть видаватися тільки після їх реєстрації (ст.11), якій підлягають всі ДЗМІ, що видаються на території України, незалежно від сфери розповсюдження, тиражу і засобу їх виготовлення. Реєстрація ДЗМІ в Україні здійснюється відповідно до Закону про пресу, постанови Кабінету Міністрів України від 17.11.97 р. № 1287 «Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів» та Положення про державну реєстрацію ДЗМІ, затвердженого наказом Міністерства

¹ Петрова Н. Медіа Право / Н. Петрова, В. Якубенко. — К. : Київська типографія, 2007. — С. 110.

юстиції України від 21.02.2006 р. № 12/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 23.04.2007 р. № 194/5). Для державної реєстрації ДЗМІ надається заява, у якій має бути вказано: засновник (співзасновник) видання, вид видання, назва видання, мова видання, сфера розповсюдження (місцева, регіональна, загальнодержавна, зарубіжна) та категорія читачів, програмні цілі або тематична спрямованість, передбачувані періодичність випуску, обсяг і форма видання, юридична адреса засновника, місцезнаходження редакції. Реєструючий орган має право зажадати від засновника (співзасновників) представлення документів, якими підтверджується його (їх) цивільна правоздатність та цивільна дієздатність (паспорт, статут, договір між співзасновниками, договір з правонаступником, довіреність тощо). Органу реєстрації забороняється вимагати від засновника (співзасновників) додаткові документи. Реєструючий орган зобов'язаний у місячний строк розглянути заяву про державну реєстрацію ДЗМІ і письмово повідомити засновників (співзасновників) про результати розгляду. До того ж «друкований засіб масової інформації вважається виданим, якщо він... надрукований будь-яким тиражем»¹. Крім того, Законом України про пресу напряду встановлюється, що «державній реєстрації підлягають усі друковані засоби масової інформації, що видаються на території України незалежно від сфери розповсюдження тиражу»². Це положення відрізняється від норми статті 12 Закону РФ про ЗМІ, відповідно до якої «не потребують реєстрації... періодичні друковані видання тиражем менше однієї тисячі примірників»³. До того ж, відповідно до іншої статті цього Закону РФ про ЗМІ, періодичне друковане видання (газета, журнал, альманах, бюлетень та ін.) визнається засобом масової інформації незалежно від його державної реєстрації з

¹ Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1 (із змінами).

² Там само.

³ О средствах массовой информации : Закон Российской Федерации // Ведом. Верхов. Совета Рос. Федерации. – 1992. – № 7. – Ст. 12.

усіма правами, що випливають із цього статусу¹. Таким чином, Закон України про друковані ЗМІ містить більші обмеження діяльності малотиражних періодичних друкованих видань, аніж Закон РФ про ЗМІ.

Слід наголосити, що Закон України про пресу є більш ліберальним, ніж Закон РФ про ЗМІ, щодо визначення осіб, які мають право на реєстрацію (заснування) засобів масової інформації. Відповідно до Закону РФ про ЗМІ, засновником не може виступати громадянин іншої держави чи особа без громадянства, що постійно не проживає в Російській Федерації (ст. 7). Закон України про пресу не містить такого обмеження і напряду встановлює, що право заснування друкованого засобу масової інформації належить громадянам інших держав і особам без громадянства (ст. 8). У той же час цікавим є факт, що Закон України про пресу, на відміну від Закону РФ про ЗМІ, не згадує державні органи серед осіб, які мають право виступати засновниками друкованих засобів масової інформації.

Монополізація загальнодержавних і регіональних громадсько-політичних друкованих засобів масової інформації в Україні неприпустима. Закон забороняє одній фізичній або юридичній особі бути засновником (співзасновником) чи контролювати більше 5 % таких видань. Контроль означає можливість такої особи здійснювати матеріальними чи фінансовими засобами вплив на діяльність друкованого засобу масової інформації.

Проте українське законодавство в цій сфері не вживає поняття «власник». І саме цим ускладнюється здійснення контролю за концентрацією власності в медіа-сфері, що у свою чергу унеможлиблює впровадження принципу прозорості власності².

Згідно зі ст. 18 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» видання ДЗМІ може

¹ О средствах массовой информации: Закон Российской Федерации // Ведом. Верхов. Совета Рос. Федерации. – 1992. – № 7. – Ст. 12.

² Петрова Н. Медіа Право / Н. Петрова, В. Якубенко. – К. : Київська типографія, 2007. – С. 209.

бути припинено на підставі рішення засновника (співзасновників) або суду. Це відбувається, коли ДЗМІ закликає до насильницької зміни конституційного ладу, розповсюджує порнографію, розпалює релігійну, національну ворожнечу тощо. Про своє рішення суд обов'язково повідомляє орган, що здійснює реєстрацію.

Припинення випуску друкованого засобу масової інформації є серйозним обмеженням свободи поширення інформації, і надзвичайно важливим є те, щоб кожен випадок такого припинення мав серйозне підґрунтя та гарантії від його використання тоді, коли це не є необхідним. Нам здається, що Закон України про пресу не містить достатніх гарантій цього. Відповідно до Закону України про пресу суд має право припинити випуск друкованого засобу масової інформації навіть у випадку одноразового порушення редакцією цього ЗМІ ст. 3 зазначеного Закону (с. 18). Це призводить до того, що будь-який ЗМІ знаходиться під загрозою закриття в будь-який день. До того ж у Законі не вказано, хто має право звертатися до суду з позовом про ліквідацію ЗМІ. Таким чином, це право має будь-який державний орган (прокуратура, Міністерство внутрішніх справ, податкові органи і т. п.), органи місцевого самоврядування, будь-які юридичні особи і навіть громадяни.

Проаналізувавши чинне законодавство щодо діяльності ДЗМІ та практику його застосування, можна зробити висновок, що завдяки проведеній за роки незалежності законотвірчій роботі в Україні створено правове поле інформаційної діяльності, яка регулюється законодавством України про інформацію, пресу. Однак окремі нормативно-правові акти, які на момент їх прийняття вважалися прогресивними, вичерпали свій потенціал і на сьогоднішній день не відповідають потребам суспільно-політичного та громадського життя, а також міжнародно-правовим стандартам.

На наш погляд, законодавство про друковані засоби масової інформації в Україні потребує суттєвих змін та доповнень. У першу чергу це стосується Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», який доцільно прийняти в новій редакції.

И. П. Исаенко

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕЧАТНЫХ И АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье проанализированы сбор, редактирование, подготовка информации к печати как формы деятельности печатных средств массовой информации, рассмотрены основания ограничения свободы распространения информации через СМИ, определены факты, свидетельствующие о несовершенстве законодательства в сфере информационных отношений.

Ключевые слова: свобода слова, печатные средства массовой информации, аудиовизуальные средства массовой информации, цензура.

I. P. Isayenko

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF PRINT AND AUDIOVISUAL MEDIA IN UKRAINE

The article analyzes the collection, creation, editing, preparing information for publication as a forms of print media, is considered grounds for restricting freedom of information through mass media, identified facts that allows us to state legislation gaps in information relations.

Keywords: freedom of speech, print media, audiovisual media, censorship.